

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 7 Sayı: 34 Volume: 7 Issue: 34

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

II. DÜNYA SAVAŞI SONRASI SOVYET RUSYA'NIN BOĞAZLARLA İLGİLİ TALEPLERİ AFTER THE WORLD WAR II THE DEMANDS CAME FROM SOVIET RUSSIA ABOUT BOSPHORUS

Ömer ERDEN*

Öz

Montreux Konferansı sonrasında Türk- Sovyet ilişkilerinde bir gerileme dönemine girildiğini söylemek mümkündür. Özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra 1925 Antlaşmasını uzatmayan Sovyet Rusya'nın, Boğazlarla ilgili Türkiye üzerinde yoğun bir baskısı olmuştur. Sovyet Rusya, Dışişleri Komiseri Molotov vasıtasıyla mevcut Boğazlar rejiminden memnun olmadığını bildirerek bazı taleplerde bulunmuştur. Özellikle Boğazlar bölgesinin savunulmasının ortaklaşa yapılması ve böylece Boğazlar bölgesinde Sovyet Rusya'ya askeri üs verilmesi bu talepler arasındadır. Sovyet Rusya'nın bu yöndeki talepleri ve baskıları gerek Türkiye basınında gerekse dış basında ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Özellikle dış basında, Sovyet Rusya'nın bu dönemdeki yayımlı politikalarını şiddetle eleştiren ve Türkiye'yi desteleyen yazılar dikkat çekicidir. Türkiye, Sovyet Rusya'nın tüm baskılarına rağmen, başta Amerika ve İngiltere olmak üzere batılı ülkelerin de verdiği destekle, Boğazlarla ilgili Sovyet taleplerini reddetmiştir. Boğazlarla ilgili 1945-1946 yıllarında yoğun bir şekilde hissedilen Sovyet baskısı, Stalin'in ölümüne kadar azalarak devam etmiştir. Nihayetinde bu baskı Türkiye'nin eski müttefiki Sovyet Rusya'dan tamamen uzaklaşarak Amerika ve İngiltere'ye yaklaşmasına neden olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Montreux, Türk-Sovyet ilişkileri, Boğazlar, Amerika, İngiltere.

Abstract

It is likely to say that there is a regression between Turk-Soviet relation after Montreux Conference. Particularly after the World War II, Soviet Russia which don't enlarge the Treaty of 1925 applied intensive pressure about bosphoruses over Turkey. Through diplomat Molotov, Soviet Russia in formed that they are not pleased about present bosphoruses regime and they ask for some demands. Specially being defend the territory of bosphoruses to gether and hereby in this area will be given to Soviet Russia as an military base, among these demands. The demands and pressures of Soviet Russia were examined in details both internal and external media. Especially, there were some texts which strictly oppose the expansionist policies of Soviet Russia and which also support Turkey in external media. In spite of all pressures of Soviet Russia, Turkey supported by western countries especially America and England refused the demands of Soviet Russia about bosphoruses. The pressure which was felt intensely between 1945-1946 was diminishing gradually until Stalin's dead. Ultimately, owing to this pressure Turkey moved completely away from it's old ally Soviet Russia and became closer with America and England.

Keywords: Montreux, Turk-Soviet relation, Straits, America, England.

Giriş

Türk Boğazları, gerek uluslararası ticari ve siyasi ilişkilerdeki önemi gerekse askeri stratejik önemi dolayısıyla, tarih boyunca dünya politikasını derinden etkileyen önemli su geçitlerinden birisi olmuştur.(Günel 1997: 135) Osmanlı Devleti'nin İstanbul'u fethiyle birlikte, Boğazların Türk hâkimiyetine girmesinden kısa bir süre sonra, bütün Karadeniz kıyıları ele geçirilerek burası bir Türk gölü haline getirilmiş ve yaklaşık üç yüz yıl boyunca da böyle kalmıştır.(Erim, 16-8-1946) Zamanla güçlü bir devlet haline gelen Çarlık Rusya'sı doğuda Osmanlı Devleti için büyük bir tehdit olmuş, Rusların, Çar Petro'nun ortaya attığı "sıcak

*Ordu Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

denizlere inme" siyasetinin anahtarı olarak gördükleri Boğazların kontrolünü ele geçirme mücadelesi uzun yıllar boyunca devam etmiştir.(Erim, 23-8-1946; Kurat, 1990: 11-90) Osmanlı Devleti'nin Rusya karşısında zayıflaması ile birlikte, Boğazların stratejik önemi, sadece Osmanlı Devleti ve Rusya arasındaki bir mesele olmaktan çıkarak, başta İngiltere olmak üzere diğer büyük Avrupa devletlerini de ilgilendiren bir mesele haline almıştır. Çarlık Rusya'sının İtilaf Devletlerinin safında Birinci Dünya Savaşı'na katılmasındaki en büyük beklentilerinden birisi de şüphesiz boğazları tam anlamıyla kontrolü altına alma düşüncesidir. Ancak 11 Mart 1917'de Petersburg'da ihtilalin patlak vermesi bütün hesapları değiştirmiştir. Çar II. Nikola'yı tahtından uzaklaştıran Bolşevikler, 7 Kasım 1917'de iktidarı ele alır almaz, merkezi devletlerle mütareke imzalayarak, İstanbul ve Boğazlar üzerindeki eski Rus taleplerinden vazgeçtiklerini ilan etmişlerdir.(Erkin, 1968: 27-52)

Lozan Konferansı'nda Sovyetlerin Boğazlarla İlgili Politikası

Rusya'da iktidarı ele geçiren Bolşevikler, eski müttefiklerine karşı cephe alarak, emperyalizmle mücadele edeceklerini deilan ettiler. Mondros Mütarekesi sonrasında başlayan işgaller üzerine Türk Milleti de, Anadolu'da varlığını devam ettirebilmek için emperyalist devletlere karşı mücadeleye başladı. Düşmanların ortak olması Anadolu harekâtı ile Sovyet Rusya'yı birbirine yaklaştıran en temel faktör oldu.¹Böylece Milli Mücadele yıllarında sağlanan Sovyet desteği, Cumhuriyetin ilanından sonra da devam etti.Sovyetlerin Lozan Konferansı öncesinde ve Konferans esnasında Boğazlarla ilgili tutumu, Boğazların tam anlamıyla Türkiye'nin kontrolüne verilmesi gerektiği yönündeydi. Boğazlar meselesiyle ilgili olarak 1922 Ekim ayında Kırım'da bulunan Sovyetlerin Harbiye Komiseri Troçki, Boğazların Türkiye'nin kontrolüne bırakılması konusunda hararetle açıklamalar yapıyordu. Üçüncü Enternasyonal'in icra komitesi de Boğazların Türkiye'nin idaresine bırakılması gerektiği ile ilgili bir beyanname neşretmişti.(TİTE, K-61, G-48, B-48/001)

Lenin'in 10 Kasım 1922'de Pravda Gazetesi'nde neşredilen beyanatu, Boğazlar meselesiyle ilgili Sovyet görüşünü açıkça ortaya koyuyordu. Lenin, Boğazlar meselesinin halledilmesi konusunda öncelikle Türkiye'nin milli hassasiyetlerinin dikkate alınması ve mili menfaatlerinin azami ölçüde temin edilmesi gerektiğini ifade ediyordu. Lenin, Boğazların barış zamanında tüm savaş gemilerine kapalı olması gerektiğini, bunun sadece toprakları Boğazlara bitişik olan devletlerin değil diğer devletlerin ticari menfaatleri için de elzem olduğunu, ticaret gemilerine ise tamamen açık olması gerektiğini belirtiyordu.(BCA, 30-1-0-0-101.624.3)Lozan Konferansı'nda sadece Boğazlarla ilgili görüşmelere davet edilen Sovyet Rusya,(İnönü, 1987:47-48) görüşmeler esnasında Lenin'inde beyanatında belirttiği prensipleri savunmuştur. Konferans'ta Sovyet Heyeti adına konuşan Çiçerin, bütün devletlerin ticaret gemilerinin her zaman boğazlardan serbestçe ve güvenle geçebilmesi için Boğazların Türkiye hariç bütün devletlerin savaş gemilerine ve savaş uçaklarına her zaman kapalı olması gerektiğini ifade etti. Ayrıca Boğazlarla Marmara Denizini saldırılara karşı etkili bir şekilde korumak için Türkiye'ye her türlü teknik araç ve gereçleri kullanma hakkının tanınması gerektiğini belirtti.(Meray, C.I: 134-135) Şüphesiz Çiçerin'in savunduğu görüş Türkiye'nin menfaatlerine oldukça uygundu. Ancak bu görüşün İngiltere ve müttefikleri tarafından kabul edilmeyeceği açıktı. Türkiye ileride daha uygun bir ortamda kendi menfaatleri doğrultusunda halledilebilecek bu mesele yüzünden görüşmelerine kesilmesini istemiyordu. Bu nedenle Boğazlar meselesi ile ilgili daha uzlaşıcı bir tavır takındı.(Gürün, 1991: 97-100)

Lozan'da 23 Temmuz 1923'de imzalanan Boğazlar sözleşmesine göre boğazların savaş zamanında ve barış zamanında tüm harp ve ticaret gemilerine açık olması prensip olarak kabul edildi. Ancak Sovyetlerin endişelerini gidermek için, hiçbir devletin Karadeniz'e kıyısı olan devletlerin donanmalarından daha güçlü bir donanmayı bu denize gönderemeyeceği şartı getirildi. Ayrıca Boğazlardan serbest geçişin güvenliğini sağlamak için Çanakkale ve İstanbul Boğazı'nın her iki kıyıları ile Marmara Denizi'ndeki adalar gayrı askeri hale getirilerek, bölgede tahkimat yapmak ve asker bulundurmamak yasaklandı. Bölgenin güvenliği sözleşmeyi imzalayan

¹1920'de Bakü'de toplanan III. Enternasyonal Kongresi'ne, Ankara hükümeti tarafından gönderilen Aziz Beyin 18 Kasım 1920'de gönderdiği raporunda, Kongre'de ortak düşmana karşı mücadele eden Türkiye'ye her türlü yardımın yapılması gerektiği ile ilgili karar alındığı bilgisi veriliyordu. (TİTE, K-324,G-15, B-15)

devletlerle Milletler Cemiyeti'nin garantisi altına alındı. Seyrüsefere nezaret edecek olan milletlerarası komisyonun başına bir Türk başkan getirildi.²(Armaoğlu, 1986: 343) Sözleşme Sovyet heyeti tarafından 14 Ağustos'ta imzalandı ancak Sovyet parlamentosu tarafından tasdik edilmedi.(Meray, C.VII: 272; BCA,30-01-0-0-101.625.13/8)

Montreux Konferansı'nda Sovyetlerin Boğazlarla İlgili Politikası

Boğazlar bölgesinin ve Marmara Denizi'ndeki adaların askersizleştirilmesi, Boğazlar, İstanbul ve Marmara'nın dışarıdan gelebilecek saldırılara açık hale gelmesi anlamına geliyordu. Türkiye, uluslararası güvenliğin sağlanması konusunda Milletler Cemiyeti'nin yeterli olacağını ve ülkelerin silahsızlanması konusunda başarılı olunacağını ümit ederek, Boğazlar üzerindeki egemenliğini sınırlayan bu hükümleri istemeyerek de olsa kabul emişti. Ancak ne Milletler Cemiyeti kolektif güvenlik konusunda kendisinden bekleneni verebildi ne de silahsızlanma konusunda olumlu bir adım atılabildi. Bu nedenle Türkiye Boğazlarla ilgili güvenlik endişelerini birçok toplantıda dile getirerek, bu sorunun çözülmesi için uygun bir ortamın oluşmasını sağladı. Nihayetinde Türkiye, 10 Nisan 1936'da Boğazlar Sözleşmesi'ni imzalayan devletlere bir nota göndererek Avrupa'daki buhranların Lozan'da Boğazların güvenliği konusunda verilen garantiyi artık işlemez hale getirdiğini belirtti. Türkiye, bu statünün değiştirilerek, bölgenin güvenliğini temin etmek için boğazlar bölgesinde gerekli askeri önlemleri alma hakkının kendisine verilmesini istedi. İtalya hariç, Türkiye'nin bu barışçıl ve haklı çağrısına başta Sovyet Rusya ve İngiltere olmak üzere sözleşmeyi imzalayan devletler olumlu yanıt verdiler. Böylece Konferans²² Haziran 1936'da İsviçre'de, Montreux'da toplandı ve yeni Boğazlar Sözleşmesi 20 Temmuz 1936'da Türkiye, İngiltere, Sovyetler Birliği, Fransa, Bulgaristan, Japonya, Romanya, Yugoslavya ve Yunanistan tarafından imzalandı. İtalya ise Montreux Sözleşmesini Mayıs 1938'de imzaladı.³(BCA,30-01-0-0-101.625.13/9; Armaoğlu, 1986: 343-345; Gönlübol vd, 1996: 120-124)

Montreux Sözleşmesi ile Milletlerarası komisyonun görevi Boğazlar rejiminin idaresinden sorumlu duruma geçen Türkiye Hükümeti'ne devredildi. Türkiye'ye Boğazları yeniden silahlandırma hakkı verildi. Ticaret gemilerinin geçişlerinde tam bir serbestlik tanındı. Barış zamanında savaş gemilerinin geçişlerinde cins ve tonaj sınırlamaları getirildi. Karadeniz'e kıyısı olan devletlere, savaş gemilerinin geçişlerinde daha fazla tonaj hakkı ve deniz altılarının geçişlerine izin verilmesi gibi bazı ayrıcalıklar tanındı. Savaş zamanında ise Türkiye tarafsız savaşan devletlere Boğazları kapatacak, Türkiye savaşta ise boğazlardan geçiş tamamen kendi tasarrufunda olacaktı. Sözleşme 20 yıl yürürlükte kalacaktı.(BCA,30-01-0-0-101.625.13/10-11)

İkinci Dünya Savaşı Sürecinde Sovyetlerin Boğazlarla İlgili Politikası

İkinci Dünya Savaşı'na kadar Türkiye ile Sovyet Rusya arasında bazı sorunlar yaşansa da, bu sorunlar iki ülke arasındaki iyi ilişkileri bozacak seviyede olmadı. Ancak İkinci Dünya Savaşı arefesinde Sovyetlerin izlediği politika, Türkiye'nin Sovyet dostluğundan uzaklaşmasına neden oldu. 1939 yılına gelindiğinde Almanya ve İtalya'nın saldırgan politikaları karşısında İngiltere ve Fransa bir barış cephesi oluşturmaya çalışıyorlardı. Özellikle İtalya'nın Akdeniz'deki yayılma faaliyetleri Türkiye'yi de endişelendirerek barış bloğunda yer almasına neden oldu. Sovyet Rusya da barış bloğunda yer almak için İngiltere ve Fransa ile Nisan 1939'da Moskova'da görüşmelere başladı ancak görüşmeler sonuçsuz kaldı. Zira Sovyetler bu dönemde Almanya ile de görüşmeler yapmış ve 23 Ağustos 1939'da Rus- Alman dostluk ve saldırmazlık antlaşmasını imzalamıştı. Sovyet Rusya'nın Almanya'ya yaklaştığı bu dönemde Türkiye Dış İşleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu, daha önce hazırlanmış esaslar dâhilinde bir pakt

²Sözleşmenin tam metni için bakınız: (Meray, C.VIII: s.50-59)İngiliz diplomat ve Büyükelçi Sir Hughe Kanatchbull-Hugessen'in 21 Ocak 1948'de Royal Empire society'e verdiği "Boğazlar ve İstanbul" başlıklı demeci. (BCA,30-01-0-0-101.625.13/7-8)

³ Dışişleri Bakanı Tefik Rüşdü Bey 26 Haziran'da Montreux'dan gönderdiği raporunda, Rusların, Boğazlardan geçiş şartlarına riayet etmek suretiyle başka şarta tabi olmaksızın kendilerine serbestçe geçiş hakkının tanınmasını istediklerini bildirmekteydi. Tefik Rüşdü Bey, Rusların Bu konuda bir tebliğ yayınlayarak Avrupa efkârını etkilemeye çalıştıklarını, Ruslarla aralarında itilafa neden olan özel müsaade hükmünün kendileri tarafından kabul olursa bile ilerde bazı zorluklara neden olacağını düşündüklerini ve Rus isteklerinin iki taraf arasında hallinin ancak İngiltere ve Japonya'nın rızasına bağlı olduğunu belirtmekteydi. (BCA, 30-01-0-0-63.424.14/2)

imzalamak için Moskova'ya gitmişti. Ancak Moskova'da yepyeni şartlar ileri sürülmüş, bu nedenle de Türk-Rus paktı imzalanamamıştı.(Burçak, 1997: 192-194)

Görüşmelerin sonuçsuz kalmasında Sovyet Rusya'nın Boğazlarla ilgili talepleri oldukça etkili oldu. Başbakan Refik Saydam, 17 Ekim 1939'da Cumhuriyet Halk Partisi meclis gurubu toplantısında "... Boğazlar üzerinde de Türkiye'nin beynelmilel umumi taahhütlerinden başka hükümlerden tevakkı etmeği esas ittihaz eden siyasetine Sovyet metalibi uygun görülmediği cihetle Türkiye- Sovyet Rusya müzakeratının bu defa Moskova'da intacı mümkün olmamıştır." diyerek bu noktaya dikkat çekmişti. Ancak Sovyet Rusya'nın boğazlarla ilgili neleri talep ettiği hakkında bir açıklama yapmamıştı.(BCA,30-01-0-0-42-248-6.)Moskova'da boğazlarla ilgili olarak Saraçoğlu'na bir tasarı verildi. Bu tasarı Montreux hükümlerini bir tarafa bırakarak ortaya yepyeni bir boğazlar rejimi çıkarıyordu. Tasarıyla Boğazlar üzerinde Rusya'ya, Türkiye ile eşit haklar tanınıyor, ancak üçüncü devletlere karşı sorumluluk paylaşılmayarak, bu sorumluluk Türkiye'nin üzerinde bırakılıyordu. Saraçoğlu'nun tepki göstermesi üzerine Ruslar bu tasarını geri çektiler, ancak 13 Ekim'de yapılan toplantıda Boğazlar meselesini tekrar açtılar. Rusların Boğazlar konusunda yeni teklifi, Karadeniz'de kıyısı olmayan devletlerin savaş veya askeri sayılabilecek gemilerinin Karadeniz'e kabul edilmemesi için iki tarafın birlikte hareket edebilecekleri yolunda bir metindi. Saraçoğlu Rusların bu teklifini de kabul etmedi.(Gürün, 1991: 203-208)

İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile birlikte Türkiye, Sovyet tehdidini iyiden iyeye hissetmeye başladı. Sovyetlerin Türkiye'ye karşı tutumu ancak Almanya ile ilişkilerinin bozularak savaşa katılması üzerine değişti. Nitekim Rusya, 13 Ağustos 1941'de Türkiye'ye İngiltere ile müşterek bir nota vererek, Montreux sözleşmesine tamamen bağlı olduğunu ve Boğazlar üzerinde herhangi bir talebinin olmadığını ilan etti.(Burçak, 1997: 197) Ancak İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna doğru Sovyetlerin Türkiye'ye karşı tutumu yeniden değişti. Yalta Konferansı'nda Stalin, Montreux Sözleşmesinin artık eskimiş olduğunu, bu sözleşme ile Japon İmparatoru'nun Boğazlar üzerinde Rusya'dan daha büyük bir role sahip olduğunu, bu nedenle değişmesi gerektiğini belirtti. Amerika ve İngiltere, Boğazlardan geçiş konusunda Rusya'ya daha geniş bir geçiş serbestliği tanınmasını kabul etmekle beraber Amerikan Hükümeti, Türkiye'nin Boğazlar üzerindeki egemenlik haklarını ihlal edecek bir statüye taraftar görünmedi. Konferans'ta konunun Londra'da toplanacak olan Dışişleri Bakanları toplantısında ele alınmasına ve durumdan Türkiye'nin de haberdar edilmesine karar verildi, ancak Londra Konferansı'nda bu konuda bir görüşme olmadı.(Türkiye'nin Dış Politikası, 1923: 244; Armaoğlu, 1986: 414-415)

İkinci Dünya Savaşı Sonrası Sovyetlerin Boğazlarla İlgili Talepleri

Sovyet Hükümeti, 19 Mart 1945'de Türkiye'nin Moskova'daki büyükelçisi Salim Sarper'e, 1925 Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması'nı⁴feshettiklerini, antlaşmanın Savaş sonrası değişen şartlara uygun olmadığını, bu nedenle ciddi bir şekilde düzeltilmesi gerektiğini ve bu hususta Türkiye'nin tekliflerini beklediklerini, yazılı olarak bildirdi.⁵(Akşam, 22 Mart 1945;Cumhuriyet, 22 Mart 1945)Aslında bu fesih Türkiye için sürpriz olmadı. Zira Sarper, daha önce gönderdiği telgrafında Rusların, Saraçoğlu'nun 1939'da Moskova ziyareti esnasında mevzubahis ettikleri Boğazlarla ilgili taleplerini unutmadıklarını, bu mesele ile alakalı olarak 1925 Antlaşması'nı feshetmelerinin beklenmesi gerektiğini bildirmişti.(Türkiye'nin Dış Politikası, 1923: 248-251) İngiliz gazeteleri de fesih olayının Boğazlarla ilgili olduğunu esasen Sovyet Rusya'nın Montreux sözleşmesinden pekte memnun olmadıklarını yazıyordu.(Cumhuriyet, 23 Mart 1945) Router Ajansı muhabirlerinden Jon Kimche, Rusların Montreux Sözleşmesi'ni Türkiye ile birlikte değiştirmeyi arzu ettiğini ifade ederek, oysa bu

⁴17 Aralık 1925'de Paris'te imzalanan Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması Türkiye'nin Sovyet Rusya ile emniyet üzerine kurmuş olduğu dostane politikasının devamı niteliğindedir. Bu antlaşma ile Türkiye, doğu sınırlarını güven altına aldığı gibi, uluslararası ilişkilerde iki ülkenin işbirliği içerisinde hareket etmesi sağlanmıştı. (Akşam, 24 Kanun-i Evvel/ Aralık 1925;Cumhuriyet,22 Kanun-ı Evvel/ Aralık 1925; Düstur, III. Tertib, C:7, s:460.) 7 Kasım 1935'de Ankara'da imzalanan bir protokol ile 1925 Antlaşması ve ekleri 10 yıl uzatılmıştı. (Cumhuriyet, 22 Mart 1945.)

⁵İzvestiya Gazetesi 1925 Antlaşmasının feshi ile ilgili bir yazı neşretmiştir. BU yazıda İkinci Dünya Savaşı'nın şartları içerisinde bazı durumlarda Türk- Sovyet ilişkilerinin memnuniyet verici olmadığını ifade edilmesinin önemi. (Ulus, 22 Mart 1945.)

sözleşmenin milletlerarası bir ahit olduğuna ve bu meselede İngiltere'nin de hayati alakası olduğuna dikkat çekiyordu. Yine Economist Dergisi'nde, Boğazlar Sözleşmesi'ni değiştirmek isteyen Rusya'nın Karadeniz'i diğer devletlere tamamen kapatmak istediği, kendisinin ise Akdeniz'e tam bir serbest geçiş hakkı elde etmek istediği yorumunu yapıyordu. Economist, Boğazlar bölgesini kendi emniyet sahası içerisinde gören İngiltere'nin, bu hassas bölgede tek taraflı bir değişikliğe müsaade etmeyeceğine ve Rusların bu faaliyetinin İngiltere ile ilişkilerini çok kötü etkileyeceğine dikkat çekiyordu.(Cumhuriyet, 24 Mart 1945;Akşam, 24 Mart 1945) Gerçekten de Dostluk Antlaşması'nın tek taraflı olarak feshedilmesi, Sovyetlerin Boğazlar konusunda Türkiye üzerinde sürekli artacak olan baskısının da başlangıcı oldu. Türkiye bu süreçte, gelişmelerle ilgili olarak İngiltere ve Amerika'yı sürekli bilgilendirecekti.(Gürün, 1991: 278)

Dışişleri Bakanlığı, Sovyet büyükelçisine 4 Nisan 1945'de bir nota vererek, Türkiye Hükümeti'nin, feshedilen anlaşma yerine iki tarafın bugünkü menfaatlerine daha uygun yeni bir akdin imzalanması hususundaki Sovyet telkinini kabul ettiğini ve bu anlamda kendisine yapılacak teklifleri büyük bir dikkatle ve iyi niyetle tetkik etmeye hazır olduğunu bildirdi.(Ulus, 7 Nisan 1945; Cumhuriyet, 7 Nisan 1945) Böylece Türkiye Cumhuriyeti, feshedilen 25 Antlaşması'nın yerine yeni bir antlaşma imzalama isteğini ilan etmiş oldu.

21 Mayıs'ta Ankara'da Sovyet Büyükelçisi Vinogradov ile Büyükelçi Sarper arasında bir görüşme gerçekleşti. Resmi olmayan bu görüşmede Vinogradov, Karadeniz'in güvenliği ve boğazlardan geçiş konusundaki hassasiyetlerini açıkça dile getirdi. Boğazlar konusunda herhangi bir değişikliğin Montreux Sözleşmesi ile alakalı olması ve milletlerarası bu sözleşmeyi iki tarafın değiştirmesinin mümkün olmaması nedeniyle, bu sözleşmeye dokunmadan bir çıkış formülü bulunmaya çalışıldı. İki ülke arasında imzalanacak bir ittifak antlaşması ile Montreux Sözleşmesi'ne dokunmadan, Sovyetleri de tatmin edebilecek bir yöntem üzerinde duruldu.(Türkiye'nin Dış Politikası, 1923: 256-258) Moskova'ya hareketinden önce, 23 Mayıs'ta Başbakan Şükrü Saraçoğlu tarafından Sarper'e verilen talimatta, iki büyükelçi arasındaki görüşme tutanaklarının incelenerek, Sarper'in söylediklerinin ve hareket hattının tasvip edildiği bildirildi. Talimatta Sovyet Hükümeti ile bu anlamda görüşmelere devam edilmesi halinde, Türkiye'nin ittifak anlaşmasına meyilli olduğu, Montreux Sözleşmesi'nin milletlerarası bir ahit olması dolayısıyla değiştirilmesinin mümkün olmadığı, buna mukabil Sovyetlerin Karadeniz'in güvenliği konusundaki hassasiyetinin anlayışla karşılanacağı ifade edildi. Sarper'in, prensiplerini görüşmeye yetkili olduğu ittifak anlaşmasına, Karadeniz'in güvenliği ile ilgili savaş halinde Türkiye'den Sovyetlere düşman kara ve deniz kuvvetlerinin geçişine izin verilmeyeceğine dair bir hükmün konulabileceği belirtildi. Ayrıca Savaş halinde Karadeniz'den Sovyet savaş gemilerinin çıkması meselesinde, Montreux Sözleşmesi'nde Türkiye'ye verilen takdir hakkının İngiltere aleyhine kullanılmaması şartıyla, Sovyetler lehine kullanılabileceği ifade edildi.(Türkiye'nin Dış Politikası, 1923: 262-264)

Türkiye'nin tüm iyi niyetli yaklaşımlarına karşılık Sovyet Rusya, Türkiye'ye adeta savaşta mağlup ettiği bir devlet muamelesi yaptı. Sarper'in 7 Haziran'da Moskova'da Sovyet Dışişleri Komiseri Molotof ile görüşmesi Türk- Sovyet ilişkileri açısından tam bir hayal kırıklığı oldu. Görüşmede Molotof, Türkiye ile bir ittifak antlaşması yapabilmeleri için öncelikle iki ülke arasındaki bazı sorunların çözülmesi gerektiğini söyledi. Molotof öncelikle 1921 antlaşması ile Türkiye'ye bırakılan arazinin (Kars ve Ardahan) Sovyetlere iade edilmesi gerektiğini, ikinci olarak da Karadeniz'in güvenliği için Boğazların müdafaası hususunda Türkiye'nin yeterliliğinden ve imkânlarından emin olmak istediklerini ifade etti. Molotof'un sözü boğazlarda kendilerine üs verilmesi isteğine getireceğini anlayan Sarper, yetkilerini aşan bu istekler karşısında konuşmaya devam etmenin faydasız olacağını belirterek görüşmeyi sonlandırdı. Sarper'in görüşme ile ilgili Dışişleri Bakanlığı'na bilgi vermesi üzerine kendisine gönderilen talimatta, Türkiye Hükümeti'nin, Sovyetlerle akdedilecek yeni bir anlaşma münasebetiyle, Türkiye tarafından arazi terki ve Boğazlarda üst verilmesi taleplerinin hiçbir şekilde müzakere konusu olmasını kabul etmeyeceği bildirildi.(Türkiye'nin Dış Politikası, 1923: 264-268) Moskova Büyükelçisi Sarper 18 Haziran'da Molotof ile bir görüşme daha gerçekleştirdi. Bu görüşmede de Molotof daha önce mevzubahis ettiği sorunları çözmeden iki

ülke arasında bir ittifak antlaşmasının yapılmasının mümkün olmadığını ifade edince, Serper ittifak fikrinin bir tarafa bırakılarak sadece dostluk antlaşması imzalanması teklifinde bulundu. Ancak Molotof dostluk antlaşmasının da imzalanması için Boğazlar meselesini aralarında çözmeleri gerektiğini ileri sürünce bu görüşmeden de olumlu bir sonuç çıkmadı.(Türkiye'nin Dış Politikası, 1923: 272-273)

Bu dönemde Türk basını, Sovyet taleplerini ve gelişmeleri daha çok yabancı basın, özellikle de İngiliz basını üzerinden takip ediyordu.(Cumhuriyet, 27 Haziran 1945) Reuter Ajansı'ndan alınan bilgiye göre Ruslar, Boğazların bütün yabancı devletlerin savaş gemilerine kapatılmasını, Türk ve Sovyet savaş gemilerinin boğazlardan serbestçe geçmesini ve bunu temin etmek için de Boğazları ve Ege Denizi'ni himaye maksadıyla müşterek üstler kurulmasını istiyordu. Buna karşılık İngilizlerin görüşü ise, eğer Montreux sistemi tatmin edici değilse, Boğazların kontrolünün tek büyük devlete değil üç büyük devlete (İngiltere, Sovyet Rusya, Amerika) verilmesi yönünde idi.(Cumhuriyet, 29 Haziran 1945)İngiliz gazeteleri, Boğazlar meselesinin detaylı olarak İngiltere, Amerika ve Sovyet Rusya arasında gerçekleşecek olan Postdam Konferansı'nda görüşüleceğini yazıyordu.⁶(Cumhuriyet, 4 Temmuz 1945) Postdam Konferansı öncesi Londra'ya gelen Dış İşleri Bakanı Hasan Saka, 11 Temmuz'da İngiliz Dış İşleri Bakanı Anthony Eden ile görüşerek Türkiye'nin Boğazlarla ilgili görüşünü anlattı.(Vakit, 12 Temmuz 1945;Cumhuriyet, 12 Temmuz 1945) Hasan Saka basın mensuplarıyla yaptığı görüşme esnasında, Boğazların geleceği ile Türk- Sovyet paktının tadili konusunun ayrı olarak incelenmesi gereken, birbirinden farklı iki mesele olduğunu belirtti. Saka, Boğazlar rejiminin Montreux mukavelesi ile tayin edilmiş olduğundan, bu rejimde herhangi bir değişikliğin milletlerarası bir konferansla mümkün olabileceğini ifade etti. Saka, Montreux Sözleşmesi'nin değişen dünya şartlarına uygun olarak değiştirilmesi konusunda ise, herhangi bir yeni rejimin, "geçit haklarını, Karadeniz'e sahili bulunan devletlerin emniyetini ve Türkiye'nin hükümlerlik haklarını" dikkate alarak hazırlanması gerektiğini beyan etti. (Ulus, 12 Temmuz 1945)

Beklendiği gibi, 17 Temmuz'da toplanan Postdam Konferansı'nda Boğazlar meselesi de görüşüldü. Konferansın 22-25 Temmuz oturumlarında Boğazlar konusu gündeme geldi. 22 Temmuz oturumunda İngiltere Başbakanı Churchill, Sovyetlerin sınır tadilatı ve Boğazlarda üst taleplerinin Türkiye'yi endişeye sevk ettiğinden bahsetti. Sovyet heyeti adına konuşan Molotof, Türkiye'nin bir ittifak antlaşması teklif etmesi üzerine Hükümeti'nin bazı şartlar ileri sürdüğünü belirterek, Sovyet tarafının Boğazlar rejimi ile ilgili rahatsızlıklarını dile getirdi. Konferans'ta Stalin, Churchill ve Başkan Truman, Montreux Sözleşmesi'nin tadil edilmesi gerektiği konusunda hemfikirdiler. Ancak bu sözleşmenin ne şekilde tadil edileceği konusunda farklı görüşler ileri sürdüler. Sovyet tarafı Montreux Sözleşmesi'nin feshedilerek, Boğazların kontrolünün Türkiye ile Sovyetler Birliği'ne bırakılmasını ve Boğazların güvenliğinin yine iki devletin ortak imkânlarıyla sağlanmasını, yani Boğazlarda Türk üstlerine ilaveten Sovyet askeri üstlerinin de kurulmasını istiyordu. Churchill, barış ve savaş zamanlarında, Sovyet ticaret ve harp gemilerine boğazlardan serbest geçiş hakkının tanınması için Montreux Sözleşmesi'nin tadilini destekliyordu. Ancak Boğazlarda Sovyetlere üs verilmesine karşıydı. Churchill, bütün geçişlerin serbest olmasını destekliyor ve Boğazların güvenliğinin Birleşik Devletlerin de katılacağı Milletlerarası bir organizasyon tarafından sağlanmasını teklif ediyordu. Başkan Truman ise Amerikan Hükümeti'nin tutumunun Montreux Sözleşmesi'nin tadil edilmesi yönünde olduğunu belirtti. Truman, yeni savaşlara meydan vermemek için bütün su yollarının ulaşımına tamamen açık olması gerektiğini ileri sürdü. Sonuç olarak Konferans'ta Boğazlarla ilgili nihai bir karar alınmadı. Konunun ileride yeniden ele alınmasına ve İngiliz, Amerikan ve Sovyet hükümetlerinin ayrı ayrı görüşlerini birer nota ile Türk Hükümeti'ne bildirmelerine karar verildi.⁷(Gürün, 1991: 291-298)

⁶Reuters Ajansı'ndan alınan bilgiye göre Amerika'daki Ermeni Milli Komitesi, Ermeni meselesinin Postdam Konferansı gündemine alınması için üç lidere telgraf çekmişlerdi. Bu komite Kars ve Ardahan arazisinin Ermenistan'a verilmesi beklentisi içerisindeydi. (Ulus, 23 Temmuz 1945)

⁷Vakit Gazetesi yazarı Asım Us'un 6 Mayıs'ta kaleme aldığı makale oldukça ilgi çekiciydi. Zira Asım Us bu makalede Amerika'nın Boğazlara yönelik her geçen gün artan ilgisini yorumluyordu. Asım Us, Boğazlarınönemli uluslararası bir ticaret yolu olması, Akdeniz ve Karadeniz'e sirayet edecek bir savaşta stratejik önemi ve Boğazlar meselesinin

Basında yer alan haberlere göre, Boğazlar meselesinin Londra'daki Dışişleri Bakanları Konferansı'nda ele alınması bekleniyordu.(Cumhuriyet, 5 Eylül 1945) Başkan Truman da gazetecilere verdiği beyanatında Boğazların uluslararası kontrolü için Postdam'da bir plan yapıldığını ve bu planın ayrıntılarının tespit edilmesinin Londra'daki Dış İşleri Bakanları Konseyi'ni ilgilendiren bir mesele olduğunu söyledi.(Cumhuriyet, 13 Eylül 1945) 11 Eylül'de başlayan Dışişleri Bakanları Konferansı'nda Sovyetlerin aşırı talepleri gerginliğe neden oldu. Yorkshire Post'un siyasi muhabirinin verdiği bilgiye göre Rusya'nın, Akdeniz'de ve Kızıldeniz'de bulunan İtalyan mandası altındaki bölgelere yerleşme arzusu ve On iki Ada'dan Leros Adası'nda bir askeri üst istemesi, İngiltere'yi tedirgin etmişti.(Cumhuriyet, 21 Eylül 1945) New-York gazeteleri de Sovyetler Birliği ile diğer üç büyük devletin münasebetlerinde uçurumun gittikçe genişlediğinden bahsediyordu. New-York Times Gazetesi'nden aktarılan haberlere göre Sovyet ideallerinin diğer bütün demokrasilerin idealleriyle uzlaşma ihtimali yoktu. Bu nedenle Sovyetlere karşı İngiltere, Amerika ve Fransa arasında bir blok oluşturulmalıydı.(Cumhuriyet, 24 Eylül 1945) Yayınlanan resmi tebliğe göre, Konferansın 24 Eylül'deki toplantısında Avrupa'daki suyolları meselesinin görüşüldüğü bildiriliyordu.(Cumhuriyet, 25 Eylül 1945) Ancak Konferans'ta Boğazlar ve diğer suyolları ile ilgili bir anlaşmaya varılamadığı 2 Ekim'de yayınlanan resmi tebliğden anlaşılmaktaydı. (Cumhuriyet, 3 Ekim 1945)

Postdam Konferansı'nda alınan karar gereğince, 2 Kasım'da Amerika Büyükelçisi bir nota ile hükümetinin Boğazlarla ilgili görüşünü bildirdi. Notada Montreux Sözleşmesi'nin hükümlerinin günün şartlarına uygun bir şekilde tadili için uluslararası bir konferans toplanması teklif edilerek, davet edilmesi halinde Amerika'nın bu konferansa memnuniyetle katılacağı belirtildi. Notada belirtilen Boğazlar rejimindeki değişiklikler ise;

1-Boğazların her zaman bütün devletlerin ticaret gemilerine açık olması

2-Boğazların her zaman Karadeniz'e sahili olan devletlerin savaş gemilerine açık olması

3-Barış zamanında sahildar olmayan devletlerin, müşterek bir anlaşma ile tespit edilecek tonajdaki savaş gemileriyle, sahildar devletlerin müsaadesiyle veya birleşmiş milletlerin otoritesi namına gönderilecek savaş gemileri müstesna olmak üzere, Boğazların sahildar olmayan devletlerin savaş gemilerine kapalı olması

4-Japonya'nın akit devletlerarasından çıkarılması ve Milletler Cemiyeti yerine Birleşmiş Milletler siteminin yerleştirilmesi esaslarını içeriyordu.(BCA,30-01-0-0-11-64-8/1-2; Gürün, 1991: 300)

Amerikan Dışişleri Bakanı Byrnes, 7 Kasım'da yaptığı basın toplantısında Boğazlar hakkında verilen nota ile ilgili bazı açıklamalar yaptı. Byrnes'e göre; birinci maddede belirtilen Boğazların ticaret gemilerine her zaman açık olması durumu, mevcut Boğazlar rejiminden pek farklı değildi. Sadece Montreux Sözleşmesi'ne göre Türkiye, savaş halinde kendisi ile muhasım olan devletlerin ticaret gemilerine Boğazları kapatabiliyordu. Ayrıca kendisini bir savaş tehdidi karşısında gördüğünde ticaret gemilerinin boğazlardan geçişini ve gece seyrüseferini sınırlayabiliyor ya da men edebiliyordu. Kendi teklifleri ile bu gibi istisnalar ortadan kaldırılacaktı.2. madde ile alakalı olarak Byrnes, mevcut Boğazlar rejimine göre Boğazların barış zamanında Karadeniz'e sahildar devletlerin savaş gemilerine açık olduğunu, savaş zamanında ise Türkiye tarafsızsa, savaşan tarafların savaş gemilerine Boğazları kapattığını, yine Türkiye, kendisini tehdit altında hissettiğinde bütün savaş gemilerine boğazları kapatabildiğini belirtti. Amerika'nın teklifinin kabul edilmesi halinde, bu durum da değişecek, Karadeniz'e sahili olan devletlerin savaş gemileri her zaman Boğazlardan serbestçe geçebilecekti. Byrnes, Karadeniz'de sahili olmayan devletlerin savaş gemilerinin Boğazlardan geçmelerinin bu devletler için hayati bir önem taşımadığından dolayı, üçüncü maddeyi teklif ettiklerini ifade etti.(Ulus, 11 Kasım 1945;Cumhuriyet, 10 Kasım 1945)

Başbakan Şükrü Saraçoğlu, 5 Aralık'ta yaptığı basın toplantısında Amerika'nın vermiş olduğu notayı değerlendirdi. Saraçoğlu, Boğazlarla ilgili toplanacak uluslararası konferansta

Arabistan petrolünün bulunduğu orta şark meselelerinin can damarı olmasından dolayı Amerika'nın Boğazlar meselesine olan ilgisinin her geçen gün artacağı yorumunu yapıyordu. (Us, 06-07-1945)

Türkiye'nin güvenliğinin ve egemenlik haklarının tayin ve tespit edilmesi gerektiğine dikkat çekerek, Amerikan görüşünün bir tartışma ve müzakere zemini için kabul edilebilir olduğunu söyledi. Saraçoğlu, 21 Kasım'da İngiliz Büyükelçisinin de bir nota verdiğini söyledi. Saraçoğlu'nun ifadesiyle bu notada, Boğazlar Rejiminin, Amerika'nın teklifi esas alınarak yeniden gözden geçirilmesini, İngiliz Hükümeti'nin de arzu ettiği belirtilmişti.(Ulus, 6 Aralık 1945)

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, 1 Kasım'da T.B.M.M. yasama yılına açış konuşmasında, Türkiye'nin 2. Dünya Savaşı esnasındaki tutumuna yönelik eleştirilere cevap verdi. 2. Dünya Savaşı'nda Montreux Sözleşmesi'nin müttefiklere zarar vermediğini aksine faydalarının dokunduğunu, Boğazların emniyetli ellerde olduğunu ve bütün milletlerin menfaatine uygun olan serbest geçişlerin hiçbir şekilde engellenmediğini ve engellenmeyeceğini ifade etti. İnönü'nün, "Türk topraklarından ve haklarından hiç kimseye verilecek bir borcumuz yoktur. Şerefli insanlar olarak yaşayacağız ve şerefli insanlar olarak öleceğiz." sözleri, Türkiye'nin Montreux Sözleşmesi ile elde ettiği haklarından taviz verilmeyeceğinin ifadesiydi.(Cumhuriyet, 2 Kasım 1945) İnönü bu sözleriyle, Sovyetlerin Boğazlarda üs talepleri ve doğu sınırında toprak talepleri konusunda her geçen gün artan baskısına, Türkiye'nin boyun eğmeyeceğini en üst perdeden dile getiriyordu.

Bu dönemde Sovyet Rusya, Boğazlarla ilgili Türkiye üzerindeki baskısını arttırmak için farklı yöntemlere başvuruyordu. Sovyet basını, bir taraftan Kars ve Ardahan'ın Ermenilere ait olduğu ile ilgili iddiaları sütunlarına taşırken, diğer taraftan Gürcü Profesörlerin, Giresun'a kadar olan Doğu Karadeniz topraklarının Gürcistan'a ait olduğu ile ilgili makalelerini yayınlıyordu.(Cumhuriyet, 21 Aralık 1945; Cumhuriyet, 7 Ocak 1946; Cumhuriyet, 7 Şubat 1946; Cumhuriyet, 23 Şubat 1946) Sovyet basınının bu haberleri Türkiye'de olduğu gibi başta İngiltere ve Amerika olmak üzere birçok ülkede tepkiyle karşılandı.⁸(Ulus, 29 Aralık 1945; Ulus, 31 Aralık 1945; Cumhuriyet, 24 Aralık 1945; Cumhuriyet, 26 Aralık 1945) İngiliz Dışişleri Bakanı Ernest Bevin 21 Şubat 1946'da Avam Kamerası'nda yaptığı konuşmada; Türkiye ile Sovyet Rusya arasındadır sınır sorununun çıkmasını teessüfle karşıladıklarını belirterek Türkiye'nin bir peyk devlet haline geldiğini görmek istemediğini, Türkiye'nin bağımsız ve hür bir devlet olarak kalmasını istediğini ifade etti. Bevin, İngiltere'nin Montreux Sözleşmesi'nin tadilini tetkik etmeye hazır olduğunu ancak milletlerarası suyuolları konusunda bazı prensiplerin göz önünde tutulması gerektiğini söyledi.(Cumhuriyet, 22 Şubat 1946)

Sovyet Rusya, 8 Ağustos'ta verdiği nota ile Boğazlarla ilgili taleplerini resmen bildirdi. Sovyet notasında, Türkiye'nin savaş esnasında Alman savaş gemilerini Boğazlardan geçirdiği ileri sürülerek yeni rejim için beş talep ileri sürülüyordu. Sovyetlerin talepleri şu şekildeydi;

1-Boğazlar bütün memleketlerin ticaret gemilerinin geçişine daima açık olmalıdır.

2-Boğazlar Karadeniz devletlerinin harp gemilerinin geçişine daima açık olmalıdır.

3-Karadeniz'de sahili bulunmayan devletlere ait harp gemilerinin Boğazlardan geçmesi, hususi surette derpiş edilen haller müstesna memnudur.

4-Karadeniz'e girmek ya da Karadeniz'den çıkmak için tabi suyuolu olan Boğazlara müteallik rejimin tesisi Türkiye'nin ve Karadeniz'e sahili bulunan diğer devletlerin salahiyeti dâhilinde olmalıdır.

5-Boğazlarda ticari seyrüseferin serbestîsini ve Boğazların güvenliğini temin hususunda en fazla alakadar ve bunu icraya en kadir olmaları sıfatıyla Türkiye ve Sovyetler Birliği, İş bu Boğazların Karadeniz'de sahili bulunan devletler aleyhine diğer devletler tarafından kullanılmasının önüne geçmek için bunların müdafaasını müşterek vasıtalar ile temin ederler."⁹(Vatan, 14 Ağustos 1946; Cumhuriyet, 14 Ağustos 1946)

⁸Millî Mücadele döneminde Türk- Sovyet ilişkilerinin tesisinde büyük rol oynayan Kazım Karabekir, 20 Aralık'ta Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yaptığı konuşmada, "Bütün dünya bilmelidir ki Boğazlar Türk Milleti'nin boğazı ve Kars Yaylası da bel kemiğidir" diyerek Sovyet talepleri ile ilgili basında çıkan haberlere tepki göstermiştir. (Ulus, 21 Aralık 1945)

⁹Demokrat Parti tarafından 14 Ağustos'ta yayınlanan bir bildiriye, Sovyet Hükümeti tarafından verilen notanın Türkiye'nin istiklal ve hâkimiyet esaslarına aykırı olduğu ve bu notanın Türk milletinin hiçbir ferdi tarafından kabul edilemeyeceği belirtilerek bu konuda hükümetle birlikte harekete edileceği bildirildi. Bu bildiri Türkiye'nin ikinci büyük siyasi partisi Demokrat Parti'nin hükümeti bu konuda tamamen desteklediğini göstermesi açısından önemlidir. (Ulus, 14 Ağustos 1946)

Dönemin Ulus Gazetesi okurlarına Sovyet notasını yorumlayan Prof. Dr. Nihat Erim'e göre beşinci madde üstü kapalı olarak bir üst talebinden başka bir şey değildi. Bir devletin toprakları üzerinde üst tesis etmenin hükümlerini ve bağımsızlığını sınırlamak anlamına geldiğini belirten Erim, Sovyet talepleri nedeniyle Türkiye'nin dış emniyeti bakımından tarihinin en buhranlı devirlerinden birine girmiş olduğu yorumunu yapıyordu.(Erim, 14 Ağustos 1946)Falih Rıfkı Bey de birlik beraberlik mesajları verdikten sonra bu meselenin bir vatan davası olduğunu ve bu davanın gerektirdiği fedakârlıklara şimdiden karar verilirse bu zor dönemin atlatılabileceğini ifade ediyordu.(Atay, 15 Ağustos 1946)

Sovyet Rusya'nın taleplerinin ilk üçü, Amerika ve İngiltere'nin Boğazlarla ilgili yaptıkları tekliflerle hemen hemen aynıydı. Ancak son iki madde Sovyetlerin Boğazları tamamen kendi kontrolüne ve egemenliğine almak istediği izlenimi doğuruyordu. Sovyet tekliflerinin Amerika ve Montreux Sözleşmesi'ni imzalayan devletler tarafından kabul edilmesi ihtimal dışıydı. Nitekim İngiltere Dışişleri Bakanlığı sözcüsü 14 Ağustosta basına bir açıklama yaparak, İngiltere'nin Boğazların sadece Türkiye ve diğer Karadeniz devletleri tarafından kontrol edilmesine dair olan Rus tekliflerini reddedeceğini söyledi.(Cumhuriyet, 15 Ağustos 1946)Amerikan Dışişleri Bakan Yardımcısı Acheson da 16 Ağustosta verdiği bir demeçte Birleşik Devletlerin Sovyet taleplerini kabul etmeyeceğini ve Amerika'nın bu konudaki görüşlerini yakında bir nota ile Sovyetlere bildireceğini ifade etti.(Cumhuriyet, 18Ağustos 1946)Yine Fransız Hükümet Sözcüsü yaptığı açıklamada, Fransa Hükümeti'nin Montreux Sözleşmesi'nde yapılacak herhangi bir değişikliğin yine bu sözleşmenin çerçevesi dâhilinde ve bütün alakadar devletlerin katılımıyla yapılması gerektiğinde ısrarcı olduğunu bildiriyordu.(Cumhuriyet, 21 Ağustos 1946)

Amerika 19 Ağustos'ta Washington'daki Sovyet elçiliği maslahatgüzarına verdiği bir notayla, Sovyetlerin Türkiye'ye verdiği nota ile ilgili görüşlerini bildirdi. Notada, Sovyetlerin ilk üç teklifinin Amerika'nın Boğazlarla ilgili görüşüne uygun olduğu bildirilerek dördüncü ve beşinci teklifle ilgili şu görüşler ileri sürülüyordu:

" Sovyet notasında zikredilen dördüncü teklif, Türk hükümetine tevdi etmiş olduğumuz 2 Kasım tarihli notada tavsiye etmiş olduğumuz gibi Montreux mukavelesinin tadilinden ziyade sadece Türkiye ile Karadeniz devletlerine münhasır kalacak yeni bir rejimin kurulmasını derpiş eder mahiyette görünmektedir. Hükümetimin nokta-i nazarı şudur ki, Boğazlar rejimi sadece Karadeniz devletlerine değil, fakat Birleşik Amerika da dâhil olmak üzere diğer devletlere de taallük eden bir meseledir. Binaenaleyh, bu hükümet, Boğazlar rejiminin kurulması işinin diğer devletler dışarıda bırakılmak suretiyle Karadeniz devletlerin salâhiyetleri dâhilinde bulunmasına dair Sovyet nokta-i nazarı ile mutabık olamaz.

Sovyet Hükümeti'nin notasında zikredilen beşinci teklif Türkiye ile Sovyetler Birliği'nin Boğazların müdafaası vasıtalarını teşkilatlandıracağı yolundadır. Hükümetimizin kati mütalaaşı şu merkezdedir ki, Türkiye, Boğazların müdafaasından başlıca mesul kalmaya devam etmelidir. Eğer Boğazlar bir mütecaviz tarafından bir tecavüze veya bir tecavüz tehdidi mevzuu teşkil edecek olursa, bundan doğacak durum milletlerarası güvenlik için bir tehdit ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tarafından harekete geçilmesi için açık bir sebep teşkil edecektir..."(Cumhuriyet, 22 Ağustos 1946)

İngiltere de 21 Ağustos'ta Sovyetlere bir nota verdi.(Cumhuriyet, 22 Ağustos 1946) İngiliz Dışişleri Bakanı Bevin tarafından Londra'daki Sovyet maslahatgüzarına gönderilen notada, İngiliz Hükümeti'nin Montreux Sözleşmesinin tadiline taraftar olduğu, ancak Boğazlar rejiminde yapılacak herhangi bir değişikliğin Birleşmiş Milletlerin gayesi ve prensipleri ile uygun olması gerektiği vurgulandı. Notada, Sovyet Hükümeti tarafından ileri sürülen ilk üç teklif hakkında şimdilik bir yorumda bulunulmayacağı bildirildi. Notada Sovyetlerin dördüncü ve beşinci teklifleri ile ilgili İngiliz Hükümeti'nin görüşü şu cümlelerle ifade edildi;

"Dördüncü teklifi inceleyen İngiliz Hükümeti, Boğazlar rejiminin Karadeniz'den başka bütün devletleri alakadar ettiğinin uzun zamandan beri varılmış olan milletlerarası anlaşma ile kabul edildiğini belirtmek arzusundadır. Binaenaleyh, İngiliz Hükümeti, müstakbel Boğazlar rejiminin ancak Karadeniz devletleriyle Türkiye'yi alakadar ettiğine dair ileri sürülen Sovyet nokta-i nazarını reddetmek zorundadır.

Boğazların Türkiye ile Rusya tarafından müştereken müdafaasını belirten beşinci Sovyet teklifine gelince, İngiliz Hükümeti şuna kanidir ki, Türkiye, alakadar devlet olmak hasebiyle, Boğazların kontrol ve müdafaasını, şimdi olduğu gibi, ileride de deruhte etmelidir."(Cumhuriyet, 22 Kasım 1946)

Amerika'nın, Türkiye'nin boğazların savunmasında başlıca sorumlu devlet olarak kalmasını istemesi Türkiye için oldukça önemliydi. Zira Türkiye'nin Boğazları tek başına savunmaya devam etmesi, Boğazlar üzerindeki egemenlik haklarının da devam etmesi anlamına geliyordu. Nitekim Sovyet notasına cevaben Türkiye'nin 22 Ağustos'ta verdiği notada; Boğazların birlikte savunulması yönündeki Sovyet teklifinin, Türkiye'nin hiçbir şekilde feragat edemeyeceği egemenlik haklarına ve güvenliğine aykırı olduğu ifade edilerek Bu teklifle, Karadeniz devletlerinin sözde güvenliğinin, Türkiye'nin güvenliğinin imhası üzerine kurulmak istendiği görüşü dile getiriliyordu.¹⁰

Bu arada Londra basınında Boğazlar meselesi ile ilgili çarpıcı yorumlar yayınlanmaktaydı. New Statesman Gazetesi, Sovyetlerin Türkiye'nin bağımsızlığını fiilen sona erdirip Sovyet bloğunun bir üyesi yaparak, kapitalistlere karşı kuzeyde Finlandiya'dan güneyde Türkiye- Suriye sınırına kadar uzanan bir sıhhi kordon yaratmaya çalıştığı yorumunu yapıyordu.(Cumhuriyet, 26 Ağustos 1946)Observer Gazetesi ise Boğazlar meselesi konusunda Sovyet basın savaşının her geçen gün şiddetini arttırdığını ancak bu meselede esaslı bir değişikliğin ancak üçüncü dünya savaşı pahasına mümkün olacağını yazıyordu. Yine Liverpool Daily Post Gazetesi, Türkiye'nin, Boğazların kontrolünde sadece Karadeniz'e sahili olan devletlerin yetkili olması esasına dayanan anlaşma teklifini reddettiği bilgisini vererek, Türkiye'nin bu anlaşma ile saldırgan mizacı gayet açık bir şekilde ortaya çıkmış olan Rusya'nın hâkimiyeti altına gireceğini çok iyi anladığını belirtiyordu.(Cumhuriyet, 28 Ağustos 1946)

Sovyet Rusya, Boğazlarla ilgili 24 Eylül'de verdikleri ikinci nota ile Türkiye'nin 22 Ağustos tarihli notasına cevap verdi. İkinci Sovyet notasında da 7 Ağustos tarihli birinci Sovyet notasında ileri sürülen görüşlerde ısrar ediliyordu. İkinci notada, Montreux Antlaşması'nın Karadeniz devletlerinin güvenliğini sağlamakta yetersizliği ve Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı esnasında Boğazlardan Mihver gemilerini geçirmekten sorumlu olduğu iddiası tekrarlandıktan sonra 7 Ağustos tarihli notadaki beş maddelik tekliften ilk üçünün Türkiye Hükümetince kabulünün memnuniyetle karşılandığı bildiriliyordu. Son iki madde konusunda ise Sovyetlerin ısrarla durdukları görülüyordu. Yeni Sovyet notasında son iki madde ile ilgili açıklamaları özetleyecek olursak; Karadeniz'in kapalı bir deniz olmasından dolayı Boğazların sadece birkaç Karadeniz devletinin sahillerinde son bulan bir su yolu olduğu belirtiliyordu. Boğazların Cebelitarık ve Süveyş Kanalı gibi birçok devlete geçit veren cihanşümül mahiyette olan dünya suyollarından farklı olduğu, bu nedenle bu meselenin sadece Karadeniz'e sahili olan devletleri ilgilendirdiği görüşü ileri sürülüyordu. Notada, Boğazların birlikte savunulması yönündeki tekliflerinin Türkiye'nin egemenlik haklarına aykırı olmadığı ve güvenliğini ortadan kaldırmayacağı savunularak bu tür şüphelerin Sovyetler Birliğinin vakar ve haysiyeti ile bağdaştırılmayacağı ifade ediliyordu. Ayrıca, Karadeniz'in güvenliğinin Sovyetler için hayati derecede önemli olduğu ve bu teklifin, Türkiye'nin Boğazların savunulmasında yetersiz kaldığı için yapıldığı ileri sürülüyordu.(Vatan, 29 Eylül 1946; Cumhuriyet, 29 Eylül 1946)

Sovyetlerin yeni nota ile Türkiye'ye "Bana güven" demek istediği anlaşılmaktaydı. Oysa Sovyetlerin küçük Baltık devletleri topraklarında, müşterek müdafaa maksadıyla üsler kurduktan sonra bu devletleri nasıl yuttuğu ortada iken Türkiye'nin aynı akıbete uğramaktan şüphe ve endişe duyması gayet doğaldı.(Daver, 30 Eylül 1946)

Sovyetlerin Türkiye'ye verdiği ikinci nota nedeniyle Amerika 9 Ekimde Sovyetlere yeni bir nota verdi. Verilen bu notada Amerika'nın, 19 Ağustos'ta verdiği ilk notadaki durumunu muhafaza ettiği bildirildi. Notada, Boğazların sadece Karadeniz'e sahili olan devletleri ilgilendiren bir mesele olmadığı, Amerika dâhil tüm alakadar devletleri de ilgilendiren bir mesele olduğu ve Türkiye'nin Boğazların güvenliğinden sorumlu tek devlet olarak kalması gerektiği görüşü tekrar ifade edildi. Notada ayrıca, Boğazlara yönelik bir saldırı ya da saldırı tehlikesi olması halinde, bu durumun Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin harekete geçmesine neden olacağı belirtildi.(Bugün, 12 Ekim 1946; Cumhuriyet, 12 Ekim 1946)

¹⁰ Notada ayrıca, Sovyetlerin mihver gemilerinin Boğazlardan geçtikleri yönündeki iddialarına cevap verilerek, Sovyet notasındaki 4. Ve 5. maddelerin kabul edilemeyeceği bildirilmiştir. (Ulus, 24 Ağustos 1946; Cumhuriyet, 24 Ağustos 1946) Türkiye'nin cevabi notası Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Feridun Cemal Erkin tarafından kaleme alınmıştı, Notanın birer sureti İngiliz ve Amerikan hükümetlerine verilerek onların da muvafakati alındı. (Erkin, 1968: 296-297)

Türkiye'nin yeni Sovyet notası sonrası tutumun ne olacağı merak edilen bir konuydu. Daily Telegraph Gazetesi muhabiri Christopher Buckley'i kabul eden Başbakan Recep Peker, Boğazlar meselesi ile ilgili son gelişmeler üzerine önemli açıklamalarda bulundu. Buckley'in Başbakanla yaptığı bu mülakat 18 Ekim'de yayınlandı. Mülakatta, İngiliz ve Amerikan hükümetleri tarafından yapılan son teşebbüsleri tatminkâr bulduğunu ifade eden Başbakan, Postdam'da görüşüldüğü gibi Montreux Sözleşmesi'nin tadili ile ilgili yapılacak doğrudan doğruya görüşmelerin, ancak bir konferans için hazırlayıcı mahiyet taşıdığı sürece ve ilgili tarafların her biri arasında cereyan etmesi şartıyla faydalı olabileceğini ifade etti. Başbakan, Türk Hükümeti'nin her zaman bu fikirde olduğunu, oysa 7 Ağustos'ta verilen Sovyet notasının Montreux ruhuna ve Türk hükümlerine aykırı olduğunu belirtti. Başbakan, Sovyet isteklerinin dördüncüsünün Türkiye tarafından kabul edilemeyeceğini, zira bu istegin müzakereleri sadece Karadeniz Devletlerine bırakarak Türkiye ve Rusya'nın iki taraflı görüşmelerde karşı karşıya kalmaları sonucunu doğuracağını ifade etti. Yine Sovyetlerin beşinci talebinin de kabul edilemez olduğunu, Boğazların birlikte savunulmasının istenmek suretiyle Türk hükümlerine tecavüz edildiğini söyledi. Başbakan Peker, Türk Hükümeti'nin dış siyaseti ile ilgili beş noktayı şu cümlelerle açıkladı;

"1-Türk milletinin hükümler haklarını ve Türk vatanının bütünlüğünü korumak

2-Türkiye'nin müttefik ve dostlarına güven ve sadakat. (Başbakan İngiltere ve Amerika'yı Kastediyordu)

3-Birleşmiş Milletler Kurulu'na karşı samimi bağlılık

4-Bu esaslar dâhilinde, bütün komşuları ile samimi dostluk münasebetlerinin idamesi, bilhassa büyük komşumuz Sovyet Rusya ile milli kurtuluş savaşımız sırasında kurulan ve iki büyük dünya harbi arasında gelenek teşkil eden samimi dostluk ve karşılıklı emniyet havasını yeniden kurmak

5-Dünyanın her tarafı ile normal ve karşılıklı ticari münasebetlerin yeniden tesisi"(Cumhuriyet, 19 Ekim 1946)

Başbakanın mülakatının yayınlandığı 18 Ekim günü, Sovyetlerin 24 Eylül tarihli notasına cevaben ikinci Türk notası verildi. Notanın metni, Sovyetlerin tüm iddialarına ayrıntılı ve açıklayıcı cevaplar verildiği için oldukça uzundu. Notada Sovyet iddialarına karşılık, Türk Hükümeti'nin, İkinci Dünya Savaşı esnasında Montreux Sözleşmesi'nin mükemmel şekilde tatbik edilmesini sağlamak için iyi niyet ve doğrulukla gayret sarf eylediği ve bunu icabında bir hakem heyeti önünde ispata hazır olduğu bildirildi. Bu şekilde karşılıklı nota teatisinden bir sonuç alınmayacağı açıkça belirtilerek bu tartışma şekline bir son verilmesi istendi. Notada, Sovyetlerin şikâyetlerine neden olan bazı küçük çaplı mihver gemilerinin, hileli yollarla Boğazlardan geçmesinin, Montreux Sözleşmesinin 2 numaralı ekindeki eksikliklerden kaynaklandığı, bu nedenle hâlihazırdaki şartlar ve teknik hatalar hesaba katılarak 2 numaralı ekin tadil edilmesi gerektiği dile getirildi. Notada, sözleşmedeki Milletler Cemiyeti'nin rolüne ve müdahalesine dair hükümlerin yerlerini, Dünya barışını koruma görevini üstlenmiş olan Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın koyduğu usullere bırakması, Japonya'nın akit devletlerarasından çıkarılması, Amerika'nın akit devletlerarasında yer alması yönünde, Türkiye'nin Montreux Sözleşmesi'nde öngördüğü değişiklikler tekrar ifade edildi.(BCA,30-01-0-0-11-64-8; Bugün, 22 -23 Ekim 1946)

Boğazlarla ilgili bu son Türk notasının bütününe bakıldığında, Sovyet iddialarının ve taleplerinin, Montreux rejimini yıkararak onun yerine kendi hâkimiyetini esas tanıyan bir başka rejim kurmak, hem Türkiye'nin istiklaline darbe vurmak, hem de Boğazlarla ilgili olan tüm milletlerin haklarını baltalamak için ortaya atıldığı düşüncesini ve Türkiye'nin buna karşı milli egemenliğini tehlikeye düşürecek bir rejimin Boğazlar üzerine yerleşmesine hiçbir zaman ve hiçbir şekilde razı olmayacağı sonucunu çıkarmak mümkündür.(Nadi, 22 Ekim 1946)

Türkiye'nin ikinci notası sonrasında İngiltere Dışişleri Bakanı Ernest Bevin, 22 Ekim'de Avam Kamarası'nda yaptığı konuşmada, Boğazlar meselesi ile ilgili önemli mesajlar verdi. Bevin, Ruslara Boğazlarda üs verilmesinin, Türkiye'nin hükümler haklarının haksız olarak ihlaline ve Türkiye'nin yabancı bir devletin hâkimiyetine girmesine neden olacağını, ayrıca bu durumda alakalı diğer devletlerin haklarının da ihlal edilmiş olacağını İngiliz Hükümeti'nin

açıkça bildirdiğini söyledi. Bevin'in konuşmasından anlaşıldığı kadarıyla, Boğazlar meselesi ile ilgili İngiliz Hükümeti'nin görüşlerini şu şekilde özetlemek mümkündür;

Birkaç görüş ayrılığına rağmen Türkiye harp esnasında Montreux Sözleşmesi'nin hükümlerine büyük bir itina ile riayet etmiştir.

İngiliz Hükümeti, Boğazların Türkiye ile Rusya tarafından müşterek müdafaasını kabul edemez. Türkiye kara devleti olduğu için, Boğazların idaresi ve müdafaası Türkiye'nin sorumluluğuna verilmelidir.

Postdam'da karar verilen iki taraflı müzakere safhası artık geçmiştir. Boğazlarla ilgili öneriler ve sorunlar Japonya hariç ilgili devletlerin ve Amerika'nın da katılacağı uluslararası bir konferansta ele alınmalıdır.

Boğazlar meselesi görüşülürken, Türkiye'nin hükümlerine haklarına ve Karadeniz'e sahili olmayan devletlerin menfaatlerine riayet edilmelidir. Yapılan sinir harbi durdurulduğu takdirde, daha iyi bir hava içerisinde her türlü sorunu çözmek mümkündür.(Cumhuriyet,23Ekim 1946)

Bevin'in bu konuşması, İngiliz Hükümeti'nin kararlı bir şekilde Sovyet taleplerine karşı olduğunu ve bu konuda Türkiye'yi sonuna kadar destekleyeceğini açık bir şekilde gösteriyordu. Böylece Boğazlarla ilgili Sovyet baskısına karşı İngiltere ve Amerika'dan büyük destek gören Türkiye daha kararlı bir tutum sergileyebildi. Nitekim Başbakan Recep Peker, 20 Kasım'da Manchester Guardian muhabiri Philipe Price ile yaptığı mülakatta, Türkiye'nin Sovyetlere vermiş olduğu son iki nota ile Boğazlar meselesi ile ilgili fikrini açıkça belirtmiş olduğunu ve bundan sonra Sovyet notasındaki noktalarla ilgili Türkiye'nin yapacak bir şeyinin kalmadığını ifade etti. Başbakanın ifadesinden Türkiye'nin bu mesele ile ilgili artık son sözünü söylediği anlaşıyordu. Başbakan bu mülakat esnasında her devletin stratejik ve ekonomik nedenlerle gerçekleştirilmeyi düşündüğü şeylerin olabileceğini fakat bu tek taraflı düşüncelerin gerçekleştirilmesi karşısında başka bir devletin bütünlük ve milli hükümlerine gibi hayati meseleler bahis konusu olunca, bu isteklere itibar edilmeyeceğini belirterek, Türkiye'nin bu kararlı tutumunun nedenlerini de ifade etmeye çalıştı.(BCA,30-01-0-0-11-67-3)

Sovyet Rusya, Türkiye'nin son notasına cevap vermediği gibi Boğazlarla ilgili bir konferans toplanmasını da talep etmedi.(Gürün, 1991: 308) Her ne kadar Sovyet Cumhuriyetlerinde Boğazlar ve Şark Vilayetleri konusundaki isteklerin Sovyetler için bir prestij meselesi olduğu ve bundan hiçbir zaman dönülmeyeceği konusunda propagandalar yapılsa da(BCA,30-01-0-0-111-700-3) Sovyetler Birliği, normal süresi geldiğinde Montreux Sözleşmesi'ni feshedeceğini bildirmedir. Böylece bu sözleşme yürürlükte kalmaya devam etti.(Gürün, 1991: 308)

Sovyet Rusya'nın boğazlar meselesi konusunda 1945-1946 yılları arasında Türkiye üzerindeki yoğun baskısı, iki ülke arasındaki ilişkileri oldukça olumsuz etkiledi. Sovyet Rusya, Türk dış politikasında Milli Mücadele döneminde başlayıp İkinci Dünya Savaşı'na kadar devam eden dönemde en önemli devlettir. Ancak bu özelliğini artık kaybetmişti. Başbakan Recep Peker de, 17 Mayıs 1947'de Amerikalı Gazeteci Leo Hochstetter ile yaptığı mülakat esnasında, Milli Mücadele Döneminde başlayan Türk- Sovyet dostluğuna değinmiş, hali hazırda Rusya'dan bir iyi komşuluk siyaseti beklediklerini ifade etmişti. Türkiye'nin Sovyetler Birliğinden hiçbir talebinin olmadığını, buna karşılık Sovyetlerin Türkiye'den toprak ve tavizler istediğini dile getiren Başbakan iki ülke arasında devamlı bir dostluğun tesis edilebilmesi için Rusya'nın Türk toprağını ve hükümlerini ihlal edici mahiyette olan taleplerini geri alması gerektiğini belirtmişti.(BCA,30-01-0-0-12-70-9)

Sovyet Rusya 1947'den sonra boğazlarla ilgili taleplerini tekrar gündeme getirmedi, ancak Türk- Sovyet ilişkilerindeki gerginlik 5 Mart 1953'de Stalin'in ölümüne kadar devam etti. Molotov 30 Mayıs 1953'te Türk Büyükelçisini davet ederek, iyi komşuluk münasebetlerini devam ettirmek, sulh ve güveni güçlendirmek için Moskova Hükümeti'nin İkinci Dünya Savaşı sonrası arazi ve Boğazlarla ilgili taleplerinden vazgeçtiğini bildirdi. Ancak geç kalınmış bu teşebbüs iki ülke arasındaki ilişkileri 1930'lardaki havasına döndürmeye yetmedi.(BCA,30-01-0-0-103-646-5;BCA,30-01-0-0-103-645-5; Gürün, 1991: 308-311)

SONUÇ

İkinci Dünya Savaşı sonrası Sovyet Rusya, adeta zafer sarhoşluğu ile Türkiye'nin dostluğunu feda ederek, Çarlık dönemindeki Akdeniz'e hâkim olma siyasetine geri döndü. Sovyetlerin bu amaçla Boğazlar bölgesinden üs talep etmesi, bu stratejik bölgeye hâkim olup Akdeniz'e inme, Akdeniz'de üsler kurarak bu denizi kontrol etme ve hâkim olma düşüncesinin ilk basamağı olarak değerlendirilmek mümkündür. Sovyetlerin Boğazlarla ilgili taleplerinin önemli sonuçları oldu. Öncelikle Türkiye ile Sovyet Rusya arasında Milli Mücadele döneminde başlayan ve İkinci Dünya Savaşına kadar devam eden iyi ilişkiler yerini gerginliğe ve güvensizliğe bıraktı. Türkiye için bu gerginliğin izlerini unutmak mümkün olmayacaktı. İkinci olarak Sovyetlerin yayılma politikasının bir ürünü olan bu talepler İngiltere'nin hayati menfaatleri ile çakışıyordu. Amerika'da dünya düzeninin tekrar bozulmasını ve yeni bir savaşın çıkmasını istemiyordu. Ayrıca İngiltere ile birlikte Akdeniz'de ve Ortadoğu'da söz sahibi olmak istiyordu. Bu nedenle Sovyetlerin yayılma politikası, Amerika'yı da oldukça rahatsız etmeye başladı ve İkinci Dünya Savaşı esnasında müttefik olan bu üç büyük devletin birbirinden uzaklaşmasına ve Sovyet tehdidine karşı İngiltere ve Amerika'nın öncülüğünde bir barış cephesinin oluşmasına neden oldu. İşte büyük devletlerin çatışan politikaları ortasında bağımsızlığını, toprak bütünlüğünü ve egemenlik haklarını koruma endişesiyle hareket eden Türkiye, İngiltere ve Amerika'nın da desteğini arkasına alarak, bu dönemde kendisine yöneltilen şiddetli Sovyet tehdidine karşı koymaya çalıştı.

Sovyetlerin Boğazlarla ilgili talepleri Türkiye'nin bağımsızlığına ve egemenlik haklarına aykırıydı. Bu talepler ancak düşman bir devlet tarafından gündeme getirilebilirdi. Türkiye de bunu böyle gördü. Nihayetinde Türkiye eski dost yeni düşman Sovyetlere karşı İngiltere ve Amerika'nın öncülük ettiği barış bloğunda yer alma konusunda pekte düşünmedi. Türkiye'nin 1952'de, Kuzey Atlantik İttifakına dâhil olması İkinci Dünya Savaşı sonrası maruz kaldığı Sovyet tehdidinin bir sonucuydu.

KAYNAKÇA

- Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTE)
Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)
Akşam
Bugün
Cumhuriyet
Ulus
Vakit
ARMAOĞLU, Fahir (1986). 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1914-1980, Ankara: İş Bankası Yayınları.
ATAY, Falih Rıfki, "Rus İsteklerinin Karşısında" Ulus, 15 Ağustos 1946
BURÇAK, Rıfki Salim (1997). "İkinci Cihan Savaşı'nda Boğazlar Meselesi", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. II, S. 1, s. 191-204
DAVER, Abidin (1946). "Sovyet Notasına Cevabımız Yine Hayır Olacak", *Cumhuriyet*, 30 Eylül 1946.
Düstur, III. Tertib, C:7.
ERİM, Nihat (1946). "Sovyet Notası Karşısında", *Ulus*, 14 Ağustos 1946
----- (1946). "Türk Boğazları", *Ulus*, 16 Ağustos 1946
----- (1946). "Türk Boğazları", *Ulus*, 23 Ağustos 1946
ERKİN, Feridun Cemal (1968). *Türk – Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi*, Ankara: Başnur Matbaası.
GÖNLÜBOL, Mehmet vd. (1996). *Olaylarla Türk Dış Politikası, 1919-1995*, Ankara: Siyasal Kitapevi.
GÜNEL, Kamil (1991). *Coğrafyanın Siyasal Gücü*, İstanbul: Çantay Kitapevi.
GÜRÜN, Kamuran, *Türk Sovyet İlişkileri(1920-1953)*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1991
İNÖNÜ, İsmet (1987). *Hatıralar II* Ankara: Bilgi Yayınevi.
KURAT, Akdes Nimet (1990). *Türkiye ve Rusya*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
MERAY, Seha L, Lozan Barış Konferansı (Tutanaklar- Belgeler), C. I,VII, VIII, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
NADİ, Nadir (1946). "Son Cevabımız", *Cumhuriyet*, 22 Ekim 1946.
Türkiye'nin Dış Politikasında 50 Yıl, İkinci Dünya Savaşı Yılları (1939-1946), Ankara: Dışişleri Bakanlığı Yayını.